

Marta Andruszkiewicz

Interpretacja prawnicza a interpretacja literacka – kilka uwag

STRESZCZENIE

Interpretacja jest jednym z kluczowych pojęć na osi zbieżności prawa i literatury. Zarówno prawnicy, jak i literaturoznawcy podczas swojej praktyki koncentrują się na interpretowaniu skomplikowanych tekstów językowych, ustalaniu znaczenia wypowiedzi, rekonstruowaniu intencji nadawcy, zgłębianiu wpływu tekstu na odbiorcę – to jest tych kwestii, które są fundamentalne tak w tekstach prawnych, jak literackich. Analiza interpretacji prawniczej i interpretacji literackiej pozwala na zauważenie odrębności, ale też pewnych analogii między tymi dwiema sferami aktywności. Można je dostrzec w specyfice podmiotów uczestniczących w praktyce interpretacyjnej, czyli nadawcy i odbiorcy. Istotna różnica między interpretacją dokonywaną w prawie i literaturze polega również na tym, iż tekst prawny powinien być interpretowany w sposób przynoszący jednoznaczny rezultat. Z kolei w przypadku interpretacji literaturoznawczej trudno o precyzyjny czy jednoznaczny efekt odczytania sensu, co więcej w literackiej interpretacji nie jest to wymagane. I wreszcie, w tekście prawnym i w tekście literackim istotną rolę pełni intencja autora-nadawcy. Jednak w przypadku interpretacji literackiej istnieje możliwość bardziej elastycznego podejścia do rekonstruowania zamiaru i intencji autora niż w interpretacji prawniczej, gdzie konieczne jest uwzględnianie zasad i celów samego prawa. Odrębność interpretacji prawniczej jest uzasadniona przede wszystkim tym, iż jest ona zorientowana na specyficzny cel, którym jest ustalenie znaczenia treści obowiązującego prawa.

Słowa kluczowe: filozofia prawa, prawo i literatura, teoria literatury, teoria prawa

Marta Andruszkiewicz

Legal interpretation vs literary interpretation – a few observations

ABSTRACT

Interpretation is one of key notions on the convergence axis of law and literature. Both lawyers and literary scholars during their practices focus on interpreting complex language texts, establishing the meaning of expressions, reconstructing the sender's intention, penetrating the influence of the text on the recipient, i.e. questions which turn out to be fundamental in both legal as well as literary texts. Analysis of the legal and literary interpretations allows us to identify differences as well as certain analogies between these two spheres of activity. They may be analysed through referring to the specificity of the entities participating in the interpretative practice, which are the sender and the recipient. The essential difference between interpretation in law and interpretation in literature consists of the rule that a legal text should be interpreted in the way that produces an unequivocal result. On the other hand, in the case of literary interpretation, it is difficult to reach a precise or unequivocal effect of reading the sense. Moreover, in literary interpretation it is not required. In a legal text and in a literary text the author-sender's intention plays an important role. However, in the case of literary interpretation it is possible to apply a more flexible approach to the reconstruction of the author's intention than in legal interpretation, where it is necessary to take into consideration rules and objectives of law only. The separateness of legal interpretation is justified foremost by the fact that it is specific purpose-oriented, which is establishing the meaning of the substance of applicable law.

Keywords: theory of law, philosophy of law, law and literature,
theory of literature, legal interpretation, literary interpretation

1

Warunkiem o charakterze *conditio sine qua non* każdej interpretacji jest polisemiczność, semantyczna wielowarstwowość wypowiedzi, obecność ukrytych sensów oraz brak jednoznaczności. W ogólnym ujęciu interpretowanie polega na poszukiwaniu i ustalaniu znaczenia wypowiedzi czy tekstu. Problemy interpretacji są przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin humanistycznych. Wiadome jest, że humanistyczna interpretacja ma swoje źródła w dokonywaniu egzegezy pism sakralnych, z czego także czerpie swój początek hermeneutyka¹, określana w wiekach późniejszych także jako *ars interpretandi* czy eksplikacja tekstu². Termin „sztuka interpretacji” zyskał popularność w latach 50. XX w., głównie za sprawą Emila Staigera, autora znanego tekstu o tym samym tytule, głoszącego pogląd, że interpretacja dokonywana w ramach nauki o literaturze służy w najgłębszym sensie poznaniu humanistycznej prawdy o istocie ludzkiej natury³. Interpretowanie dzieła pierwotnie było związane z rozróżnieniem dwóch sensów – ukrytego (jako sensu właściwego) i dosłownego (który był nośnikiem sensu właściwego), czego wyrazem były pojęcia *sensus litteralis* i *sensus spiritualis*⁴. W ujęciu Paula Ricoeura interpretacja jest właśnie „pracą myśli, która polega na odszyfrowaniu sensu ukrytego w sensie widocznym, na rozwinięciu poziomów znaczeniowych, zawartych w znaczeniu dosłownym”⁵. Z kolei Janusz Sławiński określa interpretację jako „hipotezę ukrytej całości utworu” stanowiącą zabieg mający na celu ujawnienie treści ukrytej w potencjalnej sferze tekstu, odróżnionej od warstwy podlegającej opisowi, która wyraża „to, co w utworze zaktualizowane, znajdujące się na powierzchni i standardowe”⁶. Takie ujęcie podkreśla aspekt rozumienia, analizy i opisu, traktując interpretację jako „próbę znalezienia i zdefiniowania sensu

¹ M. Bloomfield, Alegoria jako interpretacja, *Pamiętnik Literacki* z. 3/1975, s. 217–235.

² B. Kaniewska, A. Legeżyńska, *Teoria literatury*, Poznań 2005, s. 17.

³ E. Staiger, *Sztuka interpretacji*, [w:] *Współczesna teoria badań literackich za granicą*, oprac. H. Markiewicz, t. 1, Kraków 1976, s. 241.

⁴ W. Panas, *Z zagadnień interpretacji strukturalno-semiotycznej*, [w:] *Zagadnienia literaturoznawczej interpretacji*, red. J. Sławiński, J. Świąch, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 9.

⁵ P. Ricoeur, *Egzystencja i hermeneutyka*, [w:] *Idem, Egzystencja i hermeneutyka. Rozprawy o metodzie*, Warszawa 1975, s. 137.

⁶ J. Sławiński, *O problemach „sztuki interpretacji”*, [w:] *Idem, Dzieło, język, tradycja*, Warszawa 1974, s. 164.

działa”⁷. Sztuka interpretacji zgłębianą była w ramach różnych opcji metodologicznych, między innymi w pracach Leo Spitzera, Benedetto Crocego, Wilhelma C.L. Diltheya czy Romana Jakobsona⁸. Znamienne jest, że wpływ koncepcji prezentowanych przez wymienionych badaczy zdecydowanie wykracza poza ramy badań nad literaturą. Mogą one znajdować zastosowanie w analizowaniu innego typu tekstów językowych, jak się wydaje, także tekstów prawnych. Odwołania do hermeneutyki i innych tradycji interpretacyjnych są wszakże obecne w filozoficznoprawnych rozważaniach na temat interpretacji. Teoretycy prawa aprobują rozumienie interpretacji humanistycznej jako koncepcji wyjaśniania wytworów działalności ludzkiej, co do których przyjmowane jest założenie o pewnej racjonalności oraz kierowaniu się wiedzą i określonymi preferencjami podmiotu interpretującego⁹. Interpretacja prawnicza sytuowana jest w ramach interpretacji humanistycznej głównie ze względu na fakt, iż na gruncie teorii prawa przyjęte zostały jej założenia formułowane w ramach nauk humanistycznych, dokonywane między innymi przez Jerzego Kmitę¹⁰. W analizach prowadzonych nad interpretacją prawniczą wskazuje się na jej filozoficzne asocjacje, ale także na odrębność i specyfikę dostrzeżaną na tle innych odmian interpretacji dokonywanych w humanistyce. W tym miejscu pomijamy szczegółowe analizy dotyczące zróżnicowanych teorii i koncepcji interpretacji prawniczej jako wykraczające poza bezpośredni zakres niniejszych rozważań.

Odrębność interpretacji prawniczej jest uzasadniona przede wszystkim w tym, iż jest ona zorientowana na specyficzny cel, którym jest ustalenie w drodze wykładni „rzeczywistego” – obowiązującego – prawa¹¹. Zakładanym i zamierzonym efektem stosowania zabiegów interpretacyjnych jest bowiem sformułowanie postulatu powinienego zachowania adresatów norm prawnych. Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu, realizowanie założeń formułowanych przez reguły i dyrektywy wykładni oraz metody uzasad-

⁷ *Idem*, *Analiza, interpretacja i wartościowanie dzieła literackiego*, [w:] *Problemy teorii literatury*, seria 3, red. H. Markiewicz, Wrocław 1988, s. 501.

⁸ Zob. J. Sławiński, *O problemach „sztuki interpretacji”*, [w:] *Idem*, *Dzieło, język, tradycja...*, *op. cit.*, s. 164.

⁹ W. Patryas, *Uwagi o zastosowaniu koncepcji interpretacji humanistycznej w prawie karnym*, [w:] *Szkice z teorii prawa i szczegółowych nauk prawnych*, red. S. Wronkowska, M. Zieliński, Poznań 1990, s. 203–207. Na temat interpretacji humanistycznej i interpretacji prawniczej zob. podana tam literatura.

¹⁰ J. Kmita, *Z metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej*, Warszawa 1971.

¹¹ J. Stelmach, *Współczesna filozofia interpretacji prawniczej*, Kraków 1999, s. 8.

niania prawniczych decyzji interpretacyjnych nie mają charakteru wnioskowań *stricte* logicznych, co wynika ze specyfiki języka tekstów prawnych, w tym zwłaszcza dominującej roli wypowiedzi powinnościowych. Ta specyfika związana jest zarówno z samym pojęciem tekstu, jego cechami strukturalno-gramatycznymi (takimi jak np. tzw. spójność tekstu), a także jego usytuowaniem w określonej sytuacji komunikacji językowej¹² oraz charakterem składników tej komunikacji (m.in. jej uczestników – nadawcy i odbiorcy tekstu prawnego).

2

Pomimo odrębności i specyfiki, jaka cechuje interpretację prawniczą, powyżej przywołane kategorie interpretacyjne, a zwłaszcza te dotyczące dwoistości przekazu zawartego w tekście, mogą znaleźć zastosowanie w analizie tekstu prawnego. W teorii literatury przyjmuje się, iż „punktem wyjścia każdej interpretacji jest założenie, że istotne znaczenie badanego przedmiotu jest ukryte poza danymi bezpośredniej obserwacji empirycznej i nie pozwala się wprost wyprowadzić”¹³. Nawiązując do założenia o hipotetycznym charakterze interpretacji w stosunku do interpretowanej treści oraz tezy o istnieniu sensów ukrytych i dosłownych, można stwierdzić, iż zabiegi polegające na wyjaśnianiu znaczenia opierają się na pośredniości przekazu zawartego w analizowanym tekście. Taka właściwość daje się zaobserwować zarówno w tekstach literackich, jak i prawnych. Zgodnie z przyjętym w semantyce pojęciem tzw. struktury głębokiej w warstwie znaczeniowej wypowiedzi i tekstu dostrzegalne są, obok tych wyrażonych niejako na „powierzchni” literalnej (plan wyrażania), sensory nie dosłowne (ukryte), jednakże stanowiące niezmiennie cechy każdej wypowiedzi¹⁴. W interpretowanej wypowiedzi można wyróżnić następujące warstwy: strukturę jawną – plan wyrażania (której odpowiada element znaczący) oraz strukturę ukrytą – plan treści (element znaczony). Właściwy odbiór

¹² R. Sarkowicz, J. Stelmach, *Teoria prawa*, Kraków 1998, s. 70–79. Na temat szczególnych cech tekstu prawnego zob. R. Sarkowicz, *Poziomowa interpretacja tekstu prawnego*, Kraków 1995, s. 55–58.

¹³ J. Stawiński, *Interpretacja*, [w:] *Słownik terminów literackich*, red. *idem*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 168.

¹⁴ W. Panas, *Z zagadnień interpretacji...*, *op. cit.*, s. 10.

komunikatu językowego wymaga nie tylko zapoznania się z treścią, ale dokonania rozstrzygającej interpretacji. Jest to uzasadnione faktem, iż, „ostateczny i globalny sens wypowiedzi nigdy się (...) nie wyczerpuje w znaczeniach wprost w niej sformułowanych”, co podkreśla Aleksandra Okopień-Sławińska¹⁵. Potwierdza to tezę o wielopoziomowości tekstu prawnego oraz „interpretowalności” zawartych w nim treści, w tym także tych zakodowanych czy presuponowanych. W tekście prawnym ujawnianiu „struktury głębokiej” tekstu służą poziomy interpretacji. Opiera się to na założeniu formułowanym przez Ryszarda Sarkowicza, według którego poziomy interpretacyjne nie są przypisaną tekstowi immanentną właściwością, lecz stanowią to, „co dzięki aktywności interpretacyjnej interpretatora zostaje wyodrębnione z tekstu i uporządkowane wedle pewnych reguł, różnych dla każdego poziomu interpretacyjnego”¹⁶.

W teorii literatury dominujące są dwie metody dokonywania interpretacji. Pierwszy, zaczerpnięty z językoznawstwa i charakterystyczny dla poetyki wyjaśnia znaczenia w oparciu o założenia już istniejące i powszechnie przyjęte. Drugi opiera się na przejętym z hermeneutyki odkrywaniu znaczenia poprzez poszukiwanie nowych, rozwiniętych interpretacji¹⁷. Jonathan Culler podkreśla, że w interpretacji literackiej współcześnie dostrzegana jest tendencja przedkładania hermeneutyki nad poetykę¹⁸. Wydaje się, że w interpretacji prawniczej stosowane są obie metody wyjaśniania znaczenia – zarówno oparta na przyjętych wcześniej założeniach (analogicznie do metod poetyki stosowanych w interpretacji literackiej), jak też interpretacja odwołująca się do narzędzi wyjaśniania hermeneutycznego. Dokonując pewnego uproszczenia, można wskazać dwa główne ujęcia przyjęte w nauce prawa – bazujące na ustalaniu znaczenia interpretowanego zwrotu w odniesieniu do reguł językowych lub pozajęzykowych. W praktyce wykładni prawa wykorzystywane jest zarówno znaczenie językowe, jak i znaczenie uwarunkowane kontekstem. Poszukiwanie znaczenia w słowniku lub regułach języka powszechnej komunikacji jest traktowane jako punkt wyjścia, bądź też jeden ze sposobów wydobycia właściwego sensu. Uwzględnianie priorytetu wykładni językowej uzasadnione jest

¹⁵ A. Okopień-Sławińska, Semantyka „ja” literackiego („Ja” tekstowe wobec „ja” twórcy), *Teksty*, 6/1981, s. 40.

¹⁶ R. Sarkowicz, *Poziomowa interpretacja...*, *op. cit.*, s. 65.

¹⁷ J. Culler, *Literary Theory: A Very Short Intorduction*, Oxford 1997, s. 61 i n.

¹⁸ *Ibidem*, s. 62.

oczywistą koniecznością wyjaśniania tekstu jako obiektu językowego właśnie ze względu na reguły języka, którego ten tekst jest wytworem. W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż pierwszeństwo reguł językowych wykładni polega między innymi na uczynieniu z nich (pierwszego w kolejności) punktu wyjścia podczas ustalania znaczenia¹⁹. Znajduje to także odzwierciedlenie w przyjętej w praktyce interpretacyjnej zasadzie sięgania do słowników danego języka jako ustalonych źródeł znaczenia oraz znanej w tradycji interpretacyjnej zasadzie „złotej reguły” (*golden rule*). Nie dziwi fakt, iż poszukiwanie jednoznacznego rozumienia sformułowań użytych przez prawodawcę opiera się na uznawaniu priorytetowej roli reguł wykładni językowej oraz konieczności respektowania znaczeń ustalonych w definicjach legalnych, a także sposobów rozumienia określonych zwrotów przyjętych w języku prawnym lub prawniczym. Podobnie jak podczas poszukiwania znaczeń zgodnie z regułami poetyki, tutaj również istotne jest sięganie do ustalonych konwencji interpretacyjnych i wzorców konstruowania danego typu tekstu. Z kolei wykorzystywanie w interpretacji prawniczej innych niż językowe dyrektyw przekonuje, iż na znaczenie wpływać mogą nie tylko właściwości systemu językowego i jego leksyki, ale także inne czynniki. Wśród wytycznych rozumienia określonego zwrotu czy sformułowania uwzględniany może być także cel, intencja czy kontekst (zwłaszcza w pragmatycznym sensie tego określenia). Można uznać, że interpretator wykorzystuje wówczas reguły poszukiwania znaczenia zbliżone do tych, które są stosowane w hermeneutyce. Źródłem znaczenia pojęć może być nie tylko sam język (jako system w sensie lingwistycznym), ale szeroko pojęty kontekst kulturowy i sytuacyjny, a tym samym hermeneutyczne nastawienie do rozumienia. Kontekst ten kreowany jest przez pozajęzykowe uwarunkowania znaczenia stanowiące konsekwencję postrzegania tekstu jako obiektu kulturowego oraz twórczego podejścia do interpretacji. W takim ujęciu na interpretację można spojrzeć jak na reinterpretowanie przez czytelnika intencji autora²⁰. Warto dodać, że takie podejście może stanowić konsekwencję dokonanych w humanistyce przełomów czy zwrotów (jak zwrot kulturowy, interpretacyjny i inne), jak też zauważalnych w filozofii i naukach społecznych pokartezjańskich przemian

¹⁹ Tak np. M. Zieliński, Z. Radwański, Wykładnia prawa cywilnego, *Studia Prawa Prywatnego*, nr 1/2006, s. 23 i n.

²⁰ S. Fish, *Praca w łańcuchu*, [w:] *Idem, Interpretacja, retoryka, polityka. Eseje wybrane*, red. A. Szahaj, wstęp R. Rorty, przedmowa A. Szahaj, Kraków 2002, s. 244.

związanych ze zrewidowaniem przekonania o pierwotnym charakterze myślenia wobec bytu. Tendencje te okazały się znaczące zarówno dla teorii literatury, jak i teorii prawa²¹.

3

Powiązania i różnice pomiędzy interpretacją prawniczą i interpretacją literacką można zanalizować poprzez odwołanie się do specyfiki podmiotów uczestniczących w praktyce interpretacyjnej, czyli nadawcy i odbiorcy. Charakterystyczne właściwości podmiotu, który w sytuacji komunikacyjnej występuje po stronie nadawcy formułującego tekst widoczne są w oboczności określić: nadawca i autor. Z punktu widzenia teorii tekstu termin „nadawca” może być rozumiany w dwojakim ujęciu: wąskim i szerokim²². W pierwszym przypadku nadawcą jest ten, kto wyraża dany komunikat lub tekst, natomiast nie zawsze jest on tym, kto formułuje lub przekazuje treść. Innym podmiotem może być zatem jego *stricte* nadawca, autor komunikatu, innym zaś ten, kto informuje o treści, konstruuje ją na potrzeby przekazania adresatowi. Jest to podmiot określany jako „kodujący” (np. osoba spisująca, której nadawca dyktuje treść). W znaczeniu szerokim nadawca (autor) zarówno formułuje, jak i wyraża komunikat. W ujęciu wąskim, nadawca jest autorem, który tworzy tekst poprzez nadanie mu treści, ale jej nie kształtuje i nie przekazuje. Zarówno w tekstach literackich, jak i tekstach prawnych nadawcę wyróżnia pewna specyfika. W języku literatury zazwyczaj utożsamia się go z jednym podmiotem, nawet jeśli dany tekst jest pracą zbiorową. Mamy do czynienia z nadawcą-autorem-twórcą tekstu, którym jest ta sama osoba, a zatem podmiot postrzegany jako jedność. Oczywiście przekaz treści jest dokonywany za pośrednictwem konstrukcji narratora. Kreowanie tekstu literackiego opiera się na założeniu, że inny podmiot przekazuje treść (np. narrator), a inny jest nadawcą (autorem) komunikatu, przy czym raczej rzadko zdarza się, że w powieści jest

²¹ Zob. M. Andruszkiewicz, *O związkach teorii prawa i teorii literatury (refleksje w kontekście tendencji ponowoczesnych)*, [w:] *Teoria Prawa między nowoczesnością a ponowoczesnością*, red. A. Samonek, Kraków 2012, s. 151–159.

²² M.R. Mayenowa, *Spójność tekstu a postawa odbiorcy*, [w:] *O spójności tekstu*, red. eadem, Warszawa 1971, s. 189.

tylko jeden narrator²³. W przypadku tekstu prawnego nadawcy towarzyszy podmiot „kodujący”. Potwierdzenie tego przekonania znajdujemy w dwustopniowości przekazu informacji zawartych w tekstach prawnych oraz „pośrednim” charakterze przepływu informacji między nadawcą i odbiorcą, co podkreśla Tomasz Gizbert-Studnicki²⁴. Nadawca komunikatu może występować jako podmiot pojedynczy lub złożony (wielopodmiotowy, zbiorowy czy też abstrakcyjny). Podczas tworzenia prawa teksty formułowane są przez zespół osób, co dokonywane jest w zróżnicowanych etapach działalności. Faktycznym autorem-nadawcą formułującym komunikat jest zbiór podmiotów (zespół osób). Jest to zatem podmiot wieloosobowy. Przyjmuje się, iż po stronie nadawcy występuje teoretyczny konstrukt określany jako „prawodawca”, „normodawca”, „ustawodawca”. Teoretyczna konstrukcja nadawcy tekstu prawnego określanego jako prawodawca wzbogacona jest ponadto pewnymi założeniami dotyczącymi przypisywanych mu kompetencji (językowych, socjotechnicznych, funkcjonalnych itd.), preferencji i przymiotów znajdujących wyraz w założeniu o racjonalności (konstrukcja racjonalnego prawodawcy) czy wręcz pewnej umownej doskonałości (konstrukcja doskonałego prawodawcy)²⁵. Skomplikowanie kategorii nadawcy polega zatem nie tylko na tym, iż tekst prawny powstaje jako efekt wieloetapowej pracy wielu osób, ale też na traktowaniu (oraz nazewnictwie) jego nadawcy jako jednego podmiotu. W konsekwencji pojmowania nadawcy jako „pojedynczego” określone intencje, preferencje oraz racjonalność przypisuje się nie wielu podmiotom czy faktycznym twórcom tekstu prawnego, ale właśnie prawodawcy. Mając na względzie walory praktyczne konstrukcji racjonalnego prawodawcy warto dodać, iż taka supozycja postulowana jest do uwzględniania podczas interpretacji, lecz nie zawsze odzwierciedla ona rzeczywisty stan rzeczy w odniesieniu do jakości i komunikatywności tekstów prawnych²⁶. Znamienne jest, iż, jak zauważa Zygmunt Ziemiński, towarzyszące takiemu założeniu przypisywanie podmiotowi tworzącemu prawo posługiwanie się pewnym rekwizytorem ocen i systemem wiedzy stanowi typową cechą nie tylko interpretacji

²³ Zob. np. M.V. Llosa, *Listy do młodego pisarza*, Kraków 2012, s. 55.

²⁴ T. Gizbert-Studnicki, *Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z nauk politycznych*, z. 22/1986, s. 50 i n.

²⁵ R. Sarkowicz, *Poziomowa interpretacja...*, *op. cit.*, s. 36 i n.

²⁶ Zob. np. H. Jadacka, *Wymierne i niewymierne koszty niejasności tekstów prawnych*, [w:] *Język – prawo – społeczeństwo*, red. E. Malinowska, Opole 2004, s. 151–156.

prawniczej, ale także innych odmian humanistycznej interpretacji²⁷, do czego powrócimy omawiając więzi łączące nadawcę i odbiorcę.

Specyfika sytuacji komunikacyjnej, w której komunikatem jest tekst poddawany interpretacji (a zatem i tekst prawny i tekst literacki) polega na braku tożsamości między podmiotem, który faktycznie wytwarza treść i tym, który jest odbierany jako jego nadawca. W odniesieniu do tekstu literackiego Aleksandra Okopień-Sławińska określa to następująco: „między ja wprost przedstawionym w treści wypowiedzi a twórcą tej wypowiedzi istnieje (...) pewien nieredukowalny dystans i żadne starania o jak najwierniejsze wysłownienie nie są w stanie tego dystansu zlikwidować”²⁸. Podmiot „wprost przedstawiony” jest w tekście prawnym zastąpiony przez zakładanego nadawcę utożsamianego z prawodawcą, który nie posługuje się pierwszą osobą czasownika, ani też nie występuje jako nadawca w samym tekście (sformułowanym bezosobowo)²⁹. Komunikat normatywny formułowany jest w sposób bezosobowy i reprezentuje typ wypowiedzi określanych jako nieskierowane (*dla kogoś*), w odróżnieniu od wypowiedzi skierowanych (*do kogoś*). Faktyczny autor nie jest z zasady w centrum zainteresowania interpretacji tekstu prawnego. W tekście prawnym nadawcą pośredniczącym w przekazie jest prawodawca. Z kolei w tekście literackim jego pewnym odpowiednikiem może być podmiot formułujący narrację w przypadku prozy lub podmiot liryczny w poezji.

Zarówno w interpretacji tekstu literackiego, jak i tekstu prawnego specyficzna jest także kategoria odbiorcy. Odbiorca tekstu literackiego może być postrzegany jako odbiorca-interpretator i odbiorca-czytelnik. W przypadku tekstu prawnego odróżnienia wymaga kategoria odbiorcy-adresata (rozumianego jako adresat wpisany w zakres zastosowania normy prawnej) i odbiorcy-interpretatora tekstu prawnego. Odbiorca-adresat normy prawnej jest odmienną kategorią od adresata rozumianego jako uczestnik sytuacji komunikacyjnej. W typowym kontekście komunikacyjnym adresatem jest podmiot, mający świadomość, że jest on adresatem i jest w stanie odebrać

²⁷ Tak Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980, s. 270–271.

²⁸ A. Okopień-Sławińska, *Semantyka „ja” literackiego...*, *op. cit.*, s. 39.

²⁹ Wyjątek mogą stanowić historyczne akty normatywne, w których występuje nadawca w pierwszej osobie czasownika, zazwyczaj w liczbie mnogiej (cechą polszczyzny staropolskiej jest stosowanie liczby mnogiej w wypowiedziach, których nadawca faktycznie występuje w liczbie pojedynczej, zwłaszcza w celu podkreślenia wyjątkowego statusu czy rangi tej osoby). Na temat przekształceń wzorca stylistycznego tekstów prawnych zob. np. I. Szczepankowska, *Prawodawczy akt mowy – konwencja stylowa i ewolucja wypowiedzi w języku polskim*, <http://www.rastko.rs/filologija/stil/2007/06Szczepankowska.pdf>.

(nawet jeśli nie zrozumieć) komunikat. Adresat tekstu prawnego, którym jest podmiot wskazany w normie prawnej, pozostaje adresatem, nawet jeżeli o tym nie wie lub też nie jest w stanie zapoznać się z treścią. Normy prawne kierowane są do wszystkich podmiotów prawa, z których każdego można uznać za *sensu largo* odbiorcę tekstu prawnego. Jak zauważa Tomasz Gizbert-Studnicki, ze względu na fakt, iż brane są pod uwagę „tylko te właściwości odbiorców, które decydują o przynależności do danej kategorii”, odbiorcą jest każda osoba, która do tej kategorii należy³⁰. Z kolei odbiorcą-interpretatorem jest podmiot upoważniony do wiążącego sposobu odczytywania znaczenia tekstu w celu przekazania go adresatom normy. Jest on także podmiotem pośredniczącym pomiędzy prawodawcą a odbiorcą-adresatem tekstu prawnego, co znajduje uzasadnienie w specyfice interpretacji prawniczej. Odbiorca będący jednocześnie interpretatorem uzyskuje kompetencje do dokonywania interpretacji. W przypadku tekstu literackiego adresat jest również trudno definiowalny jako konkretny podmiot. Zarówno w tekście literackim, jak i prawnym, adresat nie jest bowiem określony co do tożsamości ani też za pomocą jego cech indywidualnych. Może nim być każdy podmiot prawa (w przypadku tekstu prawnego) lub każdy odbiorca, który chce się zapoznać z dziełem (w przypadku tekstu literackiego)³¹. Istnieje więc pewna zbieżność w zakresie kategorii odbiorcy (adresata i czytelnika) tekstu. Istotna różnica polega jednak na specyfice przekazu, który jest do niego kierowany przez nadawcę. W tekście literackim jest to przekaz zorientowany głównie na wywoływanie przeżycia estetycznego, w tekście prawnym natomiast ma charakter kategorycznego oddziaływania. Odbiorca-czytelnik może decydować o percepcji w ramach swobody obcowania ze sztuką, formułując rozliczne warianty odbioru dzieła. Odbiorca-adresat normy jest zobligowany do posłuchu wobec dyrektyw prawodawcy i nie decyduje o znaczeniu tekstu.

Należy dodać, że czynnikiem, który istotnie wpływa na relację między nadawcą a odbiorcą zarówno tekstu prawnego, jak i literackiego może być kwestia autorytetu nadawcy. W interpretacji dużą rolę odgrywa autorytet intelektualny polegający na szczególnym kunszcie i wiedzy, jakimi dysponuje interpretator. Taki rodzaj uzasadnienia przypisuje się zazwyczaj interpretatorom tekstów literackich, jakimi są profesjonaliści z danej dziedziny

³⁰ T. Gizbert-Studnicki, *Język prawny z perspektywy...*, *op. cit.*, s. 53–54.

³¹ *Ibidem*, s. 54.

czy krytycy literaccy. Z kolei znamieny dla interpretacji tekstów prawnych autorytet instytucjonalny wyraża się w tym, że na płaszczyźnie interpretacji przenoszony jest autorytet prawa w postaci autorytetu, którym dysponują członkowie prawniczej wspólnoty interpretacyjnej³². W autorytecie interpretatora może mieścić się cel tekstu prawnego (odmiennego od tekstu literackiego) związany z przymusem i obowiązkiem posłuchu. Celem tym jest wpływ, jaki prawo może wywierać na adresatów. Autorytet i kategoryczność tekstów formułowanych przez prawodawcę mogą być bowiem osiąmane także poprzez sposób dokonywania interpretacji.

Sytuacja interpretacyjna tekstu prawnego i tekstu literackiego wymaga istnienia specyficznych relacji pomiędzy interpretatorem a nadawcą polegających na wzajemnej „współpracy”, która jest podstawą odbioru i interpretacji tekstu. Interpretator tekstu prawnego przyjmuje założenie o pewnych właściwościach racjonalnego prawodawcy. Jest to założenie teoretyczne i idealizacyjne, które może mieć wpływ na sposób dokonywania interpretacji. Interpretator, nawet w sytuacji gdy pojawiają się komplikacje w wyjaśnianiu znaczenia tekstu, nie stwierdza na podstawie wykazanych ewentualnych uchybień co do wymaganej precyzji, jasności czy jego niekomunikatywności bądź niezrozumiałości, tym samym nie odrzuca go jako niejasnego. Podobnie w przypadku tekstu literackiego – adresat, który zmagają się z zawilóściami języka, dąży do ich wyjaśnienia, zakładając istnienie „pewnego nadrzędnego przekazu”³³ odbieranego jako wartość. Jak pisze Jonathan Culler, teksty literackie od innych tekstów „uporządkowanych narracyjnie” odróżnia to, że zostały one w odpowiedni sposób wyselekcjonowane (przez wydawców, recenzentów itd.) zanim trafiły do czytelników, co czyni je z założenia w sposób programowy godnymi uwagi³⁴. Dla interpretatora tekstu prawnego tym nadrzędnym celem przekazu jest przyjęcie, iż wypowiedzi nadawcy stanowią realizację założeń o prawidłowej praktyce prawodawczej i racjonalności ich twórcy. W jednym i drugim przypadku wynika to zarówno z immanentnych cech będących wyznacznikami literatury czy prawa, takich jak szczególny charakter aktu mowy, uwarunkowania kontekstowe odbioru oraz fakt decydowania o percepcji tekstu na podstawie pewnych ustalonych (w literaturze i w prawie) spo-

³² R. Sarkowicz, *Poziomowa interpretacja...*, op. cit., s. 48.

³³ J. Culler, *Literary theory...*, op. cit., s. 27.

³⁴ *Ibidem*, s. 26.

łecznych i instytucjonalnych konwencji. Również zakładana intencja autora (czy nadawcy wpisanego w tekst w literaturze czy prawodawcy w prawie) jest kategorią umowną, ustaloną konwencjonalnie na mocy reguł tworzenia i stosowania prawa, autorytetu, bądź reguł *licentia poetica*, właściwości podmiotu czynności twórczych itd. Jest ona – jak już powiedziano – niezindywidualizowana i nie jest utożsamiana z faktycznym nadawcą *sensu stricto*.

4

Na koniec należy podkreślić istotną różnicę, jaka zachodzi pomiędzy interpretacją dokonywaną w prawie i literaturze. Polega ona na tym, iż w przypadku interpretacji literaturoznawczej trudno o precyzyjny czy jednoznaczny efekt odczytania sensu. Stwierdzić wręcz można, że w interpretacji literackiej nie jest to efekt pożądany. Warianty interpretacji literatury należeć mogą do sfery sporów nierozstrzygalnych i są otwarte na wiele interpretacji. Jest oczywistym, iż nie ma jednego sposobu odczytania dzieła³⁵. Na różne sposoby rozumienia wpływać może chociażby zróżnicowanie dyskursów interpretacyjnych. Tak pojmowana interpretacja literacka musi zakładać, iż problem dojścia do jednoznacznego rezultatu nie jest całkowicie osiągalny bądź też przyjmuje on charakter pewnej hipotezy³⁶. Badanie tekstu literackiego z założenia wiąże się z pewną hipotetycznością przyjętego sposobu rozumienia. Nie tylko punkt wyjścia, ale i efekt mają bowiem w naturze swoistą nieweryfikowalność. Interpretacja literacka ma to do siebie, iż, jak konkluduje Stefan Sawicki, „gdybyśmy się chcieli ograniczyć do rzeczy niewątpliwie, zdecydowanie ścisłych, kto wie, czy nie musielibyśmy się zadowolić liczeniem sylab i wersów”³⁷. Z kolei tekst prawny powinien być interpretowany w sposób przynoszący jednoznaczny rezultat. Dążenie do precyzyjnego sposobu rozumienia jest kluczowym problemem w interpretacji prawniczej. Ma ona służyć wyeliminowaniu wieloznaczności i osiągnięciu precyzji w rozumieniu tekstu lub jego części. Interpretowanie wyrażen języka prawnego wyznaczone jest przez dyrek-

³⁵ Zob. np. *Ibidem*, s. 65.

³⁶ S. Sawicki, *Uwagi o analizie utworu literackiego*, [w:] *Problemy teorii literatury*, seria 1, oprac. H. Markiewicz, Wrocław 1987, s. 381.

³⁷ *Ibidem*, s. 381.

tywy i reguły wykładni oraz poddane wymogom stawianym przez prawodawcę i doktrynę. Konieczność rozstrzygnięcia spornych przypadków podczas formułowania aktów stosowania prawa wymusza niezbędność przyjęcia ściśle zdefiniowanego rozumienia danego wyrażenia czy zwrotu. Istnieje możliwość posługiwania się formułami wspomagającymi interpretatora w sytuacji, gdy nie jest jasne, w jaki sposób ustalić znaczenie (takimi jak reguły inferencyjne, domniemania prawne). Istotną rolę w tym wypadku pełni przyjęta teoria wykładni, sformułowane przez prawodawcę definicje legalne, klauzule generalne itd. Specyfika interpretacji tekstu prawnego zakłada, że jest on poddawany wykładni przeprowadzanej zgodnie z określonymi w doktrynie i praktyce dyrektywami, natomiast interpretator ma znacznie ograniczoną swobodę (co jest efektem chociażby specyfiki samej wspólnoty interpretacyjnej). Jak pisze Artur Kozak, sytuacja, w której znajduje się prawnik jako interpretator, jest zgoła odmienna od sytuacji literaturoznawcy, musi on bowiem nie tylko zmierzyć się z wyjaśnieniem znaczenia, ale też wykazać jego legitymizację³⁸. Przyjęcie określonych dyrektyw interpretacyjnych (umożliwiających osiągnięcie w miarę jednolitej wykładni) wywołuje konsekwencje w zakresie społecznego oddziaływania prawa, poczucia bezpieczeństwa prawnego podmiotów, realizowania zasad pewności prawa, społecznej akceptacji dla praktyki prawniczej³⁹, a co za tym idzie, realizowania zasadniczych celów i funkcji prawa.

Analiza interpretacji prawniczej i interpretacji literackiej pozwala na zauważenie zarówno odrębności, jak też pewnych analogii między tymi dwiema sferami aktywności. W ramach niniejszego tekstu zostały jedynie zasygnalizowane niektóre z nich. Podsumowując, stwierdzić wypada, że na płaszczyźnie interdyscyplinarnych powiązań pomiędzy prawem i literaturą inspirujące dla teoretyka prawa mogą być badania prowadzone nie tylko w zakresie znanych odmian tego nurtu, jakimi są *law in literature* czy *law as literature*. Uwzględnienie obszaru badawczego *prawo i literatura* może być produktywne w eksplorowaniu interpretacyjnych problemów tekstu prawnego badanego w zestawieniu z tekstem literackim, co pozwala na wzbogacenie metod teoretycznoprawnych o narzędzia stosowane w teorii literatury. Interpretacja jest bowiem jednym z pojęć kluczowych na osi zbież-

³⁸ A. Kozak, *Myślenie analityczne w nauce prawa i praktyce prawniczej*, Wrocław 2010, s. 124.

³⁹ *Ibidem*, s. 124.

ności prawa i literatury. Odwołując się do słów Karla Dedeciusa można stwierdzić, że porozumiewanie się za pomocą języka, społeczna praktyka językowa polega na ciągłym dokonywaniu przekładu i interpretacji⁴⁰. Zarówno prawnicy, jak i literaturoznawcy podczas tej praktyki koncentrują się na interpretowaniu skomplikowanych tekstów językowych, ustalaniu znaczenia wypowiedzi, rekonstruowaniu intencji nadawcy, zgłębianiu wpływu tekstu na odbiorcę – to jest tych kwestii, które są fundamentalne tak w tekstach prawnych, jak literackich.

⁴⁰ K. Dedecius, *Prawo a język*, [w:] *Studia z filozofii prawa 2*, red. J. Stelmach, Kraków 2003, s. 235.